

משק המים: משוואה עם כמה נעלמים

טל סריג, יא' 3, תש"ע

בשנים האחרונות יורדים מעט גשמים ומצב משק המים בישראל מדאיג. קיימת אוירה של חששות ומשבר כתוצאה מהתרוקנות מקורות המים מהכנרת ומאקוויפר ההר והחוף. משק המים בישראל מקבל התייחסות ארעית של מצב רוח משתנה על פי גובה פני הכנרת. במהדורות החדשות של החורף אנו מדוֹנְחִים על מדידת גובה מי הכנרת: כאשר המדד התחתון מעיד על מצב קשה, הרוח הלאומית נופלת, ואילו דיווח על תוספת של כמה סנטימטרים של גובה נוסף גורם להתרוממות הרוח ולתחושה של הישג.

במאמרים שונים העיסוק במשק המים נוגע להיבט אחד של הנושא והופך אותו למרכזי: מחיר המים - להעלות או לא, מס בצורת - כן או לא, התפלה - כן או לא, יש מים או אין מים בישראל, חסכון - כן או לא, חקלאים כגוזלי המים - כן או לא...נראה שהסוגיה מסובכת.

ההתייחסות למשק המים דרך מרכיב אחד היא שטחית ואינה מספקת את הפתרון הטוב. מדינת ישראל צריכה לתכנן ולנהל את משאביה הטבעיים באופן יעיל יותר על מנת למצוא פתרון אמיתי וארוך טווח למשבר המים.

במאמרו "החקלאות מייבשת אותנו" טוען הפרופסור הלל שובל, שלא רק הבצורת היא שגורמת למשבר המים, אלא ניהול לקוי של משאבי המים. פרופ' שובל טוען, שצריך לחדול מסבסוד המים לחקלאות, ושישראל צריכה להתבסס על יבוא מזון מחו"ל, או במילותיו: "המורשת החקלאית כבר לא כלכלית". הצגת החקלאים כלובי חזק אשר מנצל את המשק דרך הפוליטיקה ובדרך זו מבזבז את המים היקרים במחיר מוזל היא בעייתית ופוגעת במעט החקלאים שמצליחים לתפקד בעוונות המתגבשת מולם בחברה הישראלית. ייבוש השטחים החקלאיים במדינת ישראל הוא מדיניות מסוכנת מכל הבחינות הן בהתייחסות לסביבה של שטחים ירוקים והן מבחינה ביטחונית. החקלאות היא אחד מנכסי צאן הברזל של ההתיישבות הציונית בארץ ישראל, והסתכלות עליה כמקור למזון או לכלכלה בלבד היא הסתכלות שטחית, שמתעלמת מהיבטים תעסוקתיים, ערכיים וביטחוניים הקשורים בחשיבותה של החקלאות. קשה לחשוב על מדינת ישראל ללא החקלאות. האם החזרתה למצב של שממה ושטחי בור תיתן את הפתרון הלאומי? בתור בן למשפחה שעוסקת בחקלאות אני חושב שטענה זו היא מגוחכת, במיוחד כאשר אנו משתמשים אך ורק במים מושבים, כפי שעושים זאת יותר ויותר חקלאים.

מדיניות החיסכון והחינוך לחיסכון כאמצעי בלעדי גם היא בעייתית, מפני שייבוש גינות, דשאים ואזורים ירוקים פוגע באיכות החיים ובמצב הרוח של האוכלוסייה. גם בסוגיה זו עולה חשיבותה של החקלאות: יש לעודד את החקלאות כערך סביבתי, ויותר מכל דרושה תמיכה ממשלתית

בחקלאים המחזיקים שטחים ירוקים והגדלת הקצאות המים לטבע, לשיקום נחלים ולריאות ירוקות בסביבות עירוניות.

השאלה אם להקצות או לא להקצות מים לרשות הפלשתינאית, לירדן ולסוריה צריכה להילקח בחשבון בדיון על משבר המים, והחלטה שלא נשקלה כראוי מהווה סכנה למשבר ביטחוני נוסף. לכן, לא ניתן לתאר משא ומתן לשלום ללא התייחסות לנושא המים וללא פתרון המבטיח מים לכל תושבי האזור.

פתרון אחד, שצובר תאוצה בשנים האחרונות, ובו ישראל היא המצטיינת בעולם, הוא מעבר הדרגתי לחקלאות שצורכת מים מושבים, כלומר מים שעברו תהליך טיהור והושבו לשימוש, תוך כדי שמירה על השטחים החקלאיים ותמיכה בחקלאים בעת המעבר. כיום, כ-40% ממי הביוב עוברים תהליך השבה, ובעוד אחוזים אלה מרשימים במיוחד, יש מקום להמשך פיתוח פתרון זה, כשילוב בין שמירה על החקלאות, שמירה על הסביבה וניצול יעיל של מים. ככלל, ניתן להגיד שהפתרון האידיאלי למשבר המים הוא ניצול יעיל יותר של משאבים קיימים, לדוגמה: שימוש במים מושבים או איסוף מי גשמים.

שינוי נוסף שצריך להתבצע הוא השקעה בחינוך אמיתי למודעות בחיסכון במים לאורך שנים, בעיקר בבתי הספר ובגנים. חינוך כזה, שרואה במשבר המים סוגיה מורכבת הדורשת שינוי בדרך חיים ולא כמצב הכינרת, יכול להוביל לשינוי אמיתי בהרגלי הצריכה. יש לזכור שחינוך הוא דרך מצוינת להגיע למספר גדול של בתי אב, אליהם תגיע המודעות לחיסכון במים באמצעות הילדים.

יש הסבורים שהפתרון לבעיית המים הוא התפלה. בישראל ארבעה מפעלים מרכזיים להתפלת מי ים: באילת, באשקלון, בפלמחים ובחדרה. המדינה מתכננת להקים עד שנת 2012 מתקנים נוספים בשורק ובאשדוד, שיספקו יחד 300 מיליון מטר מעוקב מי שתייה בשנה - כמחצית מהצריכה הארצית הביתית בישראל. נכון לתחילת 2008 מותפלים בישראל כ-150 מיליון מטר מעוקב בשנה. ההתפלה נראית כדבר טבעי למדינה הנמצאת במשבר מים ונמצאת לחוף ים, אבל יש לזכור שלהתפלה מספר תופעות לוואי, כמו שימוש גבוה באנרגיה וייצור מלחים בריכוז גבוה אשר יכולים להיות מסוכנים לבעלי חיים. התפלה גם אינה יכולה להיות מקור טוב למים לחקלאות, מכיוון שמים מותפלים חסרים מספר מינרלים החשובים לצמחים. בנוסף, ברור כי התפלת מים היא תהליך יקר המחבר הון עם שלטון. מתקני ההתפלה בישראל עברו כבר לבעלי ההון כמו יצחק תשובה או עידן עופר, וקיימת סכנה שגם כאן האינטרסים אינם בהכרח לאומיים אלא מונעים על ידי כוח פוליטי משולב עם כוח כלכלי. לכן, חשוב לציין, שלפני שפונים לפתרונות כמו התפלה כפתרון בלעדי, יש לבדוק אם מנוצלים כל המשאבים הקיימים. צריך לזכור את מסקנותיה של ועדת החקירה הפרלמנטרית לנושא משק המים בישראל מ-2001 שקבעה, כי הבעיות העיקריות במשק המים בישראל לאו דווקא נובעות ממחסור במים, אלא מכשלים

ניהוליים ומריבוי הרשויות העוסקות בתחום המים.

לסיכום, ניתן לראות את משבר המים כמוואה מורכבת בעלת מספר רב של נעלמים, אשר טיפול בה יכול להשפיע על כל היבטי החיים במדינת ישראל - אם ברמה החינוכית, אם ברמה הביטחונית, אם ברמה הכלכלית ואם ברמה הערכית. פתרון אמיתי צריך להיות פתרון ארוך טווח המכיל את כל הגורמים המצוינים לעיל. הקושי בכך טמון בממשלות המתחלפות חדשות לבקרים ובהיעדר ההבנה שמשבר המים הוא לא מדד הכינרת או כמות הגשם, אלא בעיה אמיתית הדורשת פתרונות רב תחומיים לטווח הארוך.